

О. В. Соснін,

доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України

УДК: 378.046-021.68:37.014.6
DOI 10.37749/2308-9636-2020-1(205)-2

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДЯНИНА ЯК ДЖЕРЕЛО УТВОРЕННЯ НОВОЇ ІНТЕГРОВАНОЇ НАУКИ ПРО КОМУНІКАЦІЮ

Усю сукупність політико-правових, науково-освітніх і економічних відносин у суспільстві й державі поглинає в собі її інформаційно-комунікаційний простір. Сьогодні відбувається інтерпретація всіх понять різних наук, які вивчають матеріальний і віртуальний світ. У цьому процесі політична наука як соціальна не може стояти осторонь. Вона одночасно диференціює й інтегрує проблеми, які утворюють її структурний зміст. На сьогодні політичну науку цікавить, як відбувається концептуалізація ідей організації глобального інформаційно-комунікаційного простору — сфер генерації, інтерпретації і споживання інформації, питання взаємодії інформаційних діячів, які в науці, освіті, економічній або політичній діяльності використовують єдине інформаційно-комунікаційне середовище.

Світ цифрових технологій, у який входить людство, — це не тільки новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а перехід існуючої політико-правової і соціально-політичної систем до нового виміру реальності. Поки ще не існує загальноприйнятих і гармонізованих визначень і правових дефініцій, однак імплементація цифрових технологій покликана здійснити системні та цілеспрямовані дії в реалізації державної політики у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), збільшити кількість та якість надання послуг, а також активізувати процеси входження України в європейський простір. Цифрові технології вже стрімко захоплюють плацдарми для наступу в усіх сферах життя суспільства, а цифровізація (англ. digitalization) стає трендом сучасного розвитку, однак вона вимагатиме дедалі більш поглибленої роботи щодо розробки все нових ефективних способів правового регулювання різноманітних інформаційно-комунікаційних відносин, а також ефективного організаційно-правового забезпечення інформатизації держави.

Аналіз глобальних тенденцій розвитку людства в ХХІ ст. дозволяє стверджувати, що подальший розвиток держав буде відбуватися за умов величезних технологічних і психоемоційних викликів і ризиків, пов'язаний із цифровою нерівністю громадян, однак і за таких умов уже сьогодні відбувається становлення суспільств, їх політики, військової справи і, безумовно, науки й освіти. Ризики стають фундаментом принципово нової

економіки (*knowledge-based economy*), основою конкурентоспроможності країн, де створюються нові проривні технології надвисокого рівня (*high-tech*) на основі оцифрованої інформації.

Ключові слова: інформація, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційна безпека, інформаційно-комунікаційна діяльність, інформаційний простір, інформаційна війна, гуманітарні науки, наукова та освітня політика, інформаційне законодавство.

Упровадження в життя суспільства нових цифрових технологій — процес, безумовно, тривалий і, безумовно, несе за собою купу ще невідомих нам викликів та небезпек для людства. Їх зазвичай об'єднують у три групи: соціально-економічні, техніко-організаційні, природні, що ми достатньо повно усвідомили в ХХ ст., впроваджуючи в реальну економіку досягнення науково-технічного прогресу.

Розвиток масового (конвеєрного) виробництва свого часу стимулював глибоке вивчення соціальних і політико-правових питань організації реальної економіки щодо адекватної платні за працю, системи пільг і компенсацій, моральної і матеріальної винагороди за шкідливі умови праці тощо. Запозичивши досвід американців, Г. Форда¹ зокрема, в ХХ ст. ми почали активно вивчати соціально-психічні чинники, які обумовлюють ставлення людини до праці, пов'язуючи це із психологічним кліматом у колективі, сім'ї.

Якщо спочатку вивченням окреслених проблем процесів і особистісних параметрів спеціально займалися лише окремі дослідники, то із середини ХХ ст. картина істотно змінюється. Швидко зростання кількості науковців перетворює наукову роботу на одну з масових професій і ставить проблеми не тільки професійного відбору, підготовки достатньої кількості кадрів певного профілю і з потрібними психологічними параметрами, але й істотно іншої порівняно з попе-

реднім періодом форми організації її науково-технічної діяльності й комунікації. Нові принципи структурування малих і великих груп наукових колективів, різноманітні типи взаємодії всередині цих груп і між ними — все це змушує, в свою чергу, концептуально переглядати організацію інформаційно-комунікаційної сфери — сфери генерації, інтерпретації, комунікації і споживання необхідної для роботи інформації, спрямовує управлінців до питань, яких раніше взагалі не існувало. Нарешті успіхи кібернетики, розширення можливостей передачі технічним пристроям розумових операцій, що піддаються формалізації, які раніше поглинали значні інтелектуальні зусилля фахівців, різко підвищують вимоги до формування та культивування його здатності виробляти такі дії, які не можуть вчинятися комп'ютерами. Тому не випадково широке вивчення наукової творчості й концептуальна організація інформаційно-комунікаційної сфери почалося одночасно з тріумфом кібернетики.

В інформаційно-комунікаційних системах, у яких генерується змістовна інформація, утворюються елементи, які безпосередньо переробляють інформацію, перетворюючи її на інформаційний ресурс — сукупність запасів змістовної інформації, кваліфікації персоналу й можливостей структурованої ергатичної² (людино-машинної) системи — ергасистеми³, її опрацюувати, зберігати і захищати. Усе це в умовах застосування

¹ Генрі Форд (англ. *Henry Ford*; 30.07.1863 — 07.04.1947, Дірборн, штат Мічиган, США) — конструктор автомобілів, засновник корпорації «Форд Мотор», перший віце-президент Співтовариства автомобільних інженерів SAE (*нині — SAE International*), також один із найзаможніших людей усіх часів. У 1922 р. вийшла його автобіографічна книга «Моє життя та робота».

² Від гр. *ergatic* — оператор, дійова особа.

³ Складні системи управління об'єктами технічних, технологічних, організаційних, економічних, екологічних тощо комплексів, у яких керуюча підсистема містить людей-операторів і вони, безумовно, є її головною компонентою.

цифрових технологій вимагає по-новому відтворювати сам сенс необхідності й існування багатьох наук і технологій, а, головне, змін у науково-освітній діяльності. Високий рівень цифровізації всіх сфер життя людини і її залучення не тільки в споживання, але й виробництво інформації, сприяють формуванню особистості особливого типу, яка існує в специфічному середовищі — інформаційно-комунікаційній сфері. Етимологія поняття «інформаційна сфера» передбачає визначення «сфери» (від гр. σφαιρα — куля, а також «коло дії») як межі дії, поширення чого-небудь, суспільне довкілля, середовище, обстановка. У широкому сенсі інфосфера — це сукупність постійно оновлюваних знань, ідей, уявлень, що реалізуються як у реальному, так і у віртуальному світі. З розвитком цифрових технологій в структуру інфосфери додаються технологічні нововведення, рівень насиченості новою інформацією в суспільстві зростає, удосконалюються методики управління суспільними процесами, впливу на думку і поведінкові характеристики індивідів, у зв'язку з чим важливою є проблема впливу інфосфери на особистість людини інформаційного суспільства. Вплив відбувається через чотири основні канали сприйняття — перцептивний (аналог фізичного контакту, через відчуття); когнітивний (канал впливу через смислові структури, пакети знання — фрейми); рефлексивний (канал сприйняття інформації, пов'язаний із ціннісними установками й усвідомленням обмежень, або з межами розуміння).

Сучасну людину оточує мережа агресивних джерел інформації, тобто таких, впливу яких людина піддається недобровільно. Від них неможливо абстрагуватися, перебуваючи в цифровому соціумі, в результаті чого нова інфосферна інфраструктура поступово трансформує картину світу. У процесі взаємодії з новим середовищем людство створює інформаційну модель світу. Поняття інфосфери охоплює широкий діапазон взаємодій, що відбуваються в соціумі. Насичення інформаційного поля різних сучасних

товариств відбувається нерівномірно. Інформація оточувала людину на всіх етапах її розвитку — від первісних суспільств до цифрової цивілізації, причому взаємодія в інформаційному полі в кожному періоді відбувалася по-різному, залежно від змінних складових цього процесу. Постійними умовами, що забезпечують існування інформаційної сфери суспільства, можна вважати: інформацію як будь-яке нове знання, споживачів інформації і тих, хто її створює та поширює, засоби для передачі інформації.

У синтезі знання сучасна філософія виділяє три типи міждисциплінарних взаємодій. Перший тип ставлення — онтологічна супідрядність, яка характеризується предметною редукцією. У цьому випадку знання з більш розвиненої наукової дисципліни використовуються в іншій дисципліні, виконуючи методологічну функцію. Другий тип відносин — методологічна залежність. У такому випадку в рамках однієї науки відтворюються схеми й норми наукового пізнання, прийняті в іншій. Третій тип відносин — науково-практична взаємна обґрунтованість. У цьому випадку знання різних галузей науки, доповнюючи один одного, практично й аксіологічно обґрунтовують предметну специфіку кожної із взаємодіючих наук, що передбачає синергетичну науково-практичну взаємодію філософії, психології, соціології, інформатики й інших наук.

Таким чином, на нашу думку, наукове пізнання політичної реальності має свій еволюційний розвиток і політологія як наука не уникнула проблем сучасної науково-технічної революції. Такі аспекти розвитку науки як формування вченого, його життєвий шлях, залежність його діяльності від взаємин з іншими людьми, причини успіху, конфліктів, помилок, принципи побудови малих груп у науці й управління ними та багато іншого вимагають поглиблених політологічних досліджень.

Нечуваним тріумфом науки в ХХ ст. можна вважати те, що людство, розвиваючи ІКТ, розширило значення інформа-

ції як ресурсу свого розвитку, збільшило значення інтелектуальних можливостей людини. У ХХІ ст. Internet та інші взаємопов'язані мережі глобального інформаційно-комунікаційного простору суттєво розширили сфери свого впливу і зробили інформацію цінністю й ресурсом розвитку країн. Змістовна інформація, яку генерують наука й освіта, на сьогодні стала вкрай важливою для життя людини й вимагає нових правових норм збереження й використання, оскільки стимулює інноваційний розвиток країни.

Сьогодні, коли людство перебуває в четвертій фазі промислової революції, яка характеризується злиттям технологій, наука й освіта мають стати у нас реальним пріоритетом, а не формальною риторикою політиків. Проблема формування інноваційно спрямованого суспільства, оцінка його різних компонентів за таких умов має стати однією з найбільш обговорюваних тем. Початок треба, безумовно, шукати в роботах учених кінця ХІХ — початку ХХ ст., коли прослідковуються спроби перетворити вивчення особистості вченого і процесів його творчості на предмет спеціальних досліджень. Це обумовило відчутні потрясіння фундаментальних теорій природознавства, прагнення осмислити істо-

ричний досвід науки, її шляхи й перспективи. Пошуки нових рішень і підходів зумовили потребу в аналізі процесів наукової творчості, пробудили бажання вчених проникнути у власну творчу лабораторію і виявити ті риси, володіння якими робить людину науки здатною на рішуче перетворення усталених уявлень і принципів, на творення нового. Розпочинається пошук засобів раннього розпізнавання людей з творчими задатками, щоб культивувати їх розвиток, а також розроблення, виходячи з аналізу характерологічних особливостей учених, стилю їхнього мислення і праці, такої типології, яку можна було б використовувати для вирішення проблем професійної орієнтації у сфері наукової діяльності. Над своєрідністю творчості, її умовами та стимуляторами міркували найбільші натуралісти — Г. Гельмгольц¹, І. М. Сеченов², А. Ейнштейн³, М. Планк⁴, В. І. Вернадський⁵ та багато інших. Математик А. Пуанкаре⁶ і хімік В. Оствальд⁷ на початку ХХ ст. створили перші книги з проблем наукової творчості. В подальшому, на жаль, багато в чому процес відбувався під тиском вирішення проблем військово-промислового істебління, однак питання історичної еволюції засобів обробки, збе-

¹ Герман Людвіг Фердинанд фон Гельмгольц (нім. *Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz*; 31.08.1821, Потсдам — 08.09.1894, Шарлоттенбург) — німецький фізик, фізіолог та психолог.

² Іван Михайлович Сеченов (01.08.1829, Теплий Стан, Сибірська губернія, Російська імперія — 02.11.1905, Москва, Російська імперія — фізіолог, психолог і мислитель-матеріаліст, який започаткував фізіологічну школу.

³ Альберт Ейнштейн (також Айнштайн, нім. *Albert Einstein [Aalbert Eanstan]*, англ. *[Albert Einstein]*, 1879, Ульм, Німеччина — 1955, Принстон, США) — один із найвизначніших фізиків ХХ ст. Лауреат Нобелівської премії 1921 р. Дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка.

⁴ Макс Карл Ернст Людвіг Планк (нім. *Max Karl Ernst Ludwig Planck*; 23.04.1858, Кіль — 04.10.1947, Геттінген) — німецький фізик-теоретик, основоположник квантової фізики. Лауреат Нобелівської премії з фізики (1918) та інших нагород, член Пруської академії наук (1894), низки іноземних наукових товариств і академій наук. Упродовж багатьох років один із провідників німецької науки; дійсний член НТШ.

⁵ Володимир Іванович Вернадський (28.02.1863 [12.03.1863], Санкт-Петербург, Російська імперія — 06.01.1945, Москва, РРФСР, СРСР) — український та російський науковець і філософ. Природознавець, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, вчення про біосферу, ноосферу, космізм.

⁶ Жюль Анрі Пуанкаре (фр. *Jules Henri Poincare*; 29.04.1854 — 17.07.1912, Париж) — французький математик, фізик, філософ і теоретик науки. Голова Паризької академії наук (з 1906) і Французької академії (з 1908). Пуанкаре називають одним із найбільших математиків усіх часів, останнім математиком-універсалом, людиною, здатною охопити всі математичні результати свого часу.

⁷ Вільгельм Фрідріх Оствальд (нім. *Wilhelm Friedrich Ostwald*; 02.09.1853, Рига — 04.04.1932, Лейпциг) — балтійський німець, фізико-хімік і філософ-ідеаліст, лауреат Нобелівської премії з хімії 1909 року. Закінчив у 1875 р. Дерптський (Тартуський) університет. Професор Ризького політехнічного училища (1882—1887), Лейпцизького університету (1887—1906). Член-кореспондент Петербурзької АН (1895).

рігання й викривання інформації було достатньо ретельно досліджено Н. Карром [1], Т. Пітерсом [2, 3], Б. Гейтсом [4], В. М. Глушковым¹. Останнім часом у соціально-політичних роботах учених актуалізуються питання управлінської та футурологічної проблематики [4, 5, 6, 7, 8, 9].

У другому десятилітті XXI ст. інформаційно-комунікаційна революція продовжує стрімко змінювати світ, надаючи людству принципово нові рішення й можливості у багатьох сферах і одночасно вимагаючи нових фундаментальних досліджень у сфері технічних і гуманітарних наук. Водночас революційний вплив інформаційно-комунікативних технологій на всі сфери життя суспільства провокує небезпеку фундаментального зсуву в уявленнях про простір, час і соціальний порядок, створює загрозу формування неадекватних безпекових характеристик соціально-політичної реальності.

Продуктивне мислення, на відміну від репродуктивного (що відтворює вже набуте знання або переробляє його за готовими схемами), характеризується низкою суттєвих особливостей. Його механізми давно вже привертають увагу представників різних наук, які висунули ряд цікавих гіпотез щодо чинників, під дією яких долаються шаблонні способи вирішення інтелектуальних завдань, виникають здогадки, відбувається перехід від неясного передбачення до його реалізації в продукті творчості. Оскільки головна функція науки — відкриття нових проблем, фактів та істин, то важливість дослідження їх логічних зв'язків, їх взаємозалежності — самоочевидна. Якщо логіку цікавлять фор-

ми, структура, операції наукового мислення, способи обґрунтування, докази і спростування, прийоми побудови вивідного знання і його перетворення безвідносно до того особистісного контексту, в якому все відбувається, до особливостей діяльності суб'єкта, взаєминам у цій діяльності між усвідомленими й неусвідомленими, формальними і чуттєво-образними, емоційними і вольовими компонентами, то, на нашу думку, інтереси політології концентруються саме навколо цих несуттєвих для логіки проблем.

Сьогодні ми, безумовно, живемо в епоху чергової всесвітньої економічної революції. Перша була торговою, коли за словами С. Цвейга² [10] був «зірковий час людства», коли європейці флотиліями кораблів вирушали досліджувати світ, відкривати нові морські шляхи й невідомі до того континенти, друга — індустріальна, третьою стає цифрова.

Цифрова радикально змінює характер і цінність/значимість часу — він прискорюється в політичних і економічних процесах і немає нічого дивного, що люди починають вимагати швидких або навіть миттєвих змін у своєму житті, а гуманітарні науки змушені більш ретельно вивчати їх здатність до освіти, наукової діяльності, лідерства, винахідництва й інноваційної діяльності. Тренди сучасного розвитку диктуються потребами досі небаченого розширення інформаційно-технологічного середовища, яке формує особливий вид віртуальної реальності й особливий менталітет людини, що вимагає значного коригування програм розвитку особистості. Всюди зростає її роль, починаючи з озвучення нових ідей. Вони асоціюються з нею, коли вона поміляється, ефективно виправляє помилки,

¹ Віктор Михайлович Глушков (24.08.1923, Ростов-на-Дону, РРФСР, СРСР — 30.01.1982, Москва, РРФСР, СРСР) — український радянський учений, піонер комп'ютерної техніки, автор фундаментальних праць у галузі кібернетики, математики й обчислювальної техніки, ініціатор і організатор реалізації науково-дослідних програм створення проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для інформатизації, комп'ютеризації і автоматизації господарської і оборонної діяльності країни. Депутат ВР СРСР 8—10-го скликань. Член КЦ КПУ в березні 1966 — січні 1982 р. Глава наукової школи кібернетики. Лауреат численних премій і нагород. Дійсний член АН СРСР (1964), АН УРСР (1961). Почесний член багатьох іноземних академій. Засновник Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАНУ, який і очолював до 1982 р.

² Стефан Цвейг, або Штефан Цвайг (нім. *Stefan Zweig*; 28.11.1881, Відень — 22.02.1942, Петрополь поблизу Ріо-де-Жанейро) — австрійський письменник, критик, автор численних белетризованих біографій.

передбачає майбутнє... Інтерактивна і гіперактивна інформаційно-комунікативна мережа трансформує інформаційне поле і сенс повідомлень, створює ризик деструкції базисних ментальних структур розуміння на рівні колективного несвідомого, практичного та дискурсивного свідомості.

Безумовно, кожна епоха створює властиві їй політико-правові прийоми й засоби комунікації і використання знань. Виділення таких об'єктів як «жива» і «мертва» вода, електрика, лазер, атомна енергія як об'єктів наукового дослідження вже довело можливість їх використання як для прогресу, так і навпаки. Це стосується й інформації. Прагнення передати наступним поколінням знання доповнені, вивірені, примножені стимулювало появу технологій збереження, переробки і трансляції інформації. Перші інформаційні технології були вироблені на довербальній стадії розвитку суспільства. Найбільш надійною технологією зберігання кодового знання стало використання стійких до впливу природи носіїв — такими є, наприклад, малюнки на стінах печер (цікаві та живописні послання з минулого, вік окремих із яких становить до 40 тис. років) зачаровують сучасних людей своєю лаконічністю. Однак, забезпечуючи надійну трансляцію в часі, вони практично унеможливили передачу інформації на відстань, тому з'являються кам'яні та глиняні таблички, пергамент, а потім і папір — книги.

Розподіл праці привів до виникнення спеціалізації і появи ремесел, які обумовили проблеми захисту інформації, і пов'язаних із накопиченням відомостей про світ і технології виробництв, що стало причиною появи потреб транслювати наукові знання в часі, необхідності розвитку практик освіти, яка стала комплексно фільтрувати інформаційні потоки, створювати невидимі «інтелектуальні скафандри», відсікаючи або блокуючи небажані інформаційні повідомлення, які не становили цінності. Гнучкість і щільність таких оболонок залежала від суворості критеріїв, що становили суть функції, яка й сьогодні ре-

алізується заради активізації креативного мислення слухачів. Вибір механізмів регулювання інтенсивності і якості інформаційного обміну з оточуючими інформаційними системами обумовлено метою освіти. Управління інформацією стає особливою галуззю знань і технологій, але не стільки змістом, а діями з нею — відносинами різних суб'єктів, які її використовують як інформаційний ресурс із визначеною метою. Сам феномен та ієрархія управління інформаційним ресурсом винятково складні для розуміння пересічною людиною. Оскільки головна цінність інформаційної діяльності полягає не стільки в самій інформації, скільки в доступі до її джерел, сортуванні й можливості маніпулювання її змістом, керуючи суспільно-політичними процесами через нав'язування стереотипів поведінки людей або споживання ними продуктів і послуг.

Необхідно також підкреслити складність управління відносинами в інформаційно-комунікаційній сфері у зв'язку з різноманітністю форм і властивостей інформації та створюваних на її основі інформаційних продуктів і конкретних інформаційних об'єктів, інформаційних ресурсів. Ми дослідили, що залежно від потреби управління людиною й суспільством взагалі, інформація може бути подана у письмовій, друкованій, електронній, усній формі, а також втіленою в інших відчутих і сприйнятих об'єктах. Наука давно встановила наявність у цьому арсеналі реальності інформації в доступній матеріальній формі: документи, неформалізовані рукописи, звуки, сигнали, хвилі тощо.

Одночасно із зазначеними формами подання інформації фіксувалися й віртуальні форми її існування і прояву: думки, погляди, приватна або суспільна, національна або масова свідомість, що не виражені матеріально в зафіксованій на носії формі. Скажімо, в наші дні біоінформація про людину поступово матеріалізується за допомогою саме цифрових технологій і набуває об'єктивованої форми на основі розгорнутих аналізів крові (інших біологічних матеріалів), відбитків пальців, елементів ока, ДНК

тощо. Таким чином, віртуальність окремих форм інформації перекладається в доступну для використання форму — інформаційний ресурс.

Сучасні технології дозволяють реалізувати і зворотний процес. У мережевих структурах комунікації інформація, зафіксована в електронному (цифровому) вигляді, набуває, так би мовити, віртуальної форми, яку ми без комп'ютера просто не бачимо, однак вона дозволяє, по-перше, миттєво перенести її з одного пункту в інший (інші) і доставити споживачеві; по-друге, обмежити доступ до неї в моменти її віртуального стану; по-третє, зберегти її індивідуальну оболонку, не допускаючи змішування з іншими потоками інформації. Формуються зони, які вимагають особливого спостереження й корекції. Так, виникає потреба в новій галузі позитивного правового регулювання відносин різних суб'єктів, включаючи рішення завдань забезпечення інформаційної безпеки. Із середини минулого століття ці проблеми знаходяться в полі зору всієї світової спільноти й кожної окремо взятої держави, оскільки стають головною цінністю інформаційного впливу, яка полягає не стільки в самій інформації, скільки в доступі до її сортування й маніпулювання, управління в суспільстві здійснюється через нав'язування стереотипів поведінки і споживання продуктів. Основною характеристикою мережевого суспільства є тенденція до нової класової диференціації за ознакою доступу до інформації та формування влади нетократії [5]. Ієрархія нетократії взагалі спирається на членство людей у тій або іншій мережі, нижній щабель якої є мережею необмеженого споживання. Її членом може стати будь-хто охочий, а от на вершині ієрархії нетократів лише ті, хто володіє знаннями й мережею зв'язків, які можуть бути корисними при створенні певного інформаційного поля в конкретних мережах, а тому здатних до маніпулювання свідомістю певного кола їх користувачів.

Створення певного різноманіття інформаційних каналів, свідоме «маскування» інформаційних потоків, пере-

ключення уваги на надумані інформаційні приводи й безліч інших заходів — суть технології управління увагою людини. Масовий споживач завжди отримує дозовану змістовну інформацію, на підставі якої він буде ефективну діяльність. У надмірно «запумленому» інформаційному потоці виокремити цінну інформацію для пересічної людини стає дуже складним завданням. У разі, якщо споживач не може цього робити або самостійно змінювати наповнення інформаційних потоків потрібною інформацією, йому доводиться виробляти засоби протистояння інформаційно-комунікаційним маніпуляціям, використовуючи той чи інший набір принципів або правил відбору постачальників цінної для суб'єкта інформації.

Із впровадженням у повсякденне життя все нових технічних засобів постійно зростає й агресивність інформаційно-комунікаційних вторгнень із боку постачальників інформації в індивідуальний інформаційний простір користувача у вигляді прямої реклами, спаму тощо, змушуючи підвищувати свої технічні можливості з метою протистояння за допомогою авторизації, установки фільтрів і систем антиспаму на поштових серверах. Таким чином, ми усвідомлюємо, що за відсутністю правових норм і законів завжди існує вірогідність прояву різноманітних інформаційно-комунікаційних небезпек, що само по собі стало аксіомою.

Зазначимо, у природі взагалі немає абсолютно безпечних для життя людини явищ — все небезпечно і все вимагає формування певних нормативно-правових умов у «киплячій інформаційній магмі» сьогодення. На нашу думку, недостатність знань і нестача методологічно опрацьованих наукою й освітою обґрунтувань щодо практичного застосування цифрових методів обробки й зберігання інформації при впровадженні нових знань і технологій в реальну економіку, особливо ядерних в енергетиці, нано- і біотехнологій, безумовно, є ризикованою справою і призводить до серйозних інженерно-технічних і гуманітарно-освітніх проблем і навіть катастроф. І разом із тим, вступаючи в електронну еру,

людство неприпустимо легковажно ставиться до визначення в законодавчих і нормативно-правових документах фундаментальних для її розуміння понять, як-то: «інформація», «інформаційний ресурс», «інформаційна безпека» тощо.

Ми дослідили, що в таких умовах усі інститути й механізми основних регуляторів соціально-політичного середовища відчують винятково складну кризу — застарілі законодавчі й нормативно-правові акти, методи й засоби треба адаптувати до суб'єктів, об'єктів і процесів, які вже вступили в нову епоху. Всюди у світі правова система перебудовується «з коліс» за рахунок імплементації запозичених іззовні знань, однак невдало перекладені терміни часто стихійно заважають, виникають нові комплексні галузі знань і, як наслідок, взаємодія публічного і приватного постійно змінює свій абрис суверенності й самостійності. Саме в таких умовах, на нашу думку, і формується інформаційне право, яке інтегрує/поглинає в собі інформаційно-комунікаційне. Об'єктом і предметною сферою інформаційного права стають процеси й відносини суб'єктів під впливом розвитку нових мережевих систем комунікації зі своїми правилами й вимогами, які ще належить освоювати, подібно до освоєння земної географії в епоху відкриття мореплавання й електрики.

Це визначає необхідність правового регулювання відносин в інформаційній сфері, тим більше, що вона не має чітких меж і схильна до екстериторіальності. Перед правом постають проблеми регулювання сфери життя людини, яка дедалі більше функціонально розширюється. Різні асоціації й необхідність одночасно враховувати політико-правові питання суверенітету держави, юрисдикції інститутів, без яких поки що організувати політичні процеси є неможливим. Інформація, Internet і державний образ організації соціуму породили феномен «електронна держава», «електронний уряд», і всього іншого з прикметником «електронний». Ці симбіози вимагають відповідних змін у правових механізмах діяльності державно-правових інститутів. Тут, зокрема, виникає й питання про значення і роль Конституції як головного закону для кожної держави. Єдність, рівність і повага, довіра вкладу кожного, взаємопідтримка в загальній меті збереження й розвитку життя соціуму планети — призма, через яку сьогодні треба оцінювати роль і стан права і процесів глобалізації, інформатизації та перепланування карти життєвого простору громадян України [11]. У цьому ракурсі нижче надаємо структуру концептуальної організації інформаційно-комунікаційної сфери (рис. 1).

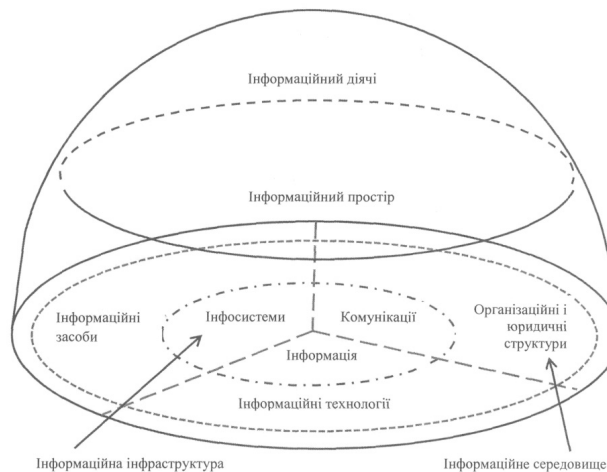

Рис. 1. Концептуальна організація інформаційно-комунікаційної сфери.

Розвиток сучасної економіки, заснований на використанні у тому числі новітніх ІКТ, створенні нових матеріалів, аналізі великих масивів даних, розробці нових систем управління, приводить до зміни принципів конкурентних відносин. Дедалі більше конкурентну боротьбу визначають як механізм формування нових ринків товарів, послуг, технологій систем управління, і саме на базі цифрових платформ відкриваються нові можливості її організації, оскільки вони змінюють уявлення й розуміння сутності економічної безпеки людини, суспільств і держав, постійно породжуючи нові загрози й виклики в інституціональних трансформаціях. Незалежно від причин їх появи і природи, це є потужним дестабілізуючим фактором для сталого розвитку будь-якої країни.

Неврегульованість в Україні багатьох політико-правових питань, пов'язаних із бурхливим розвитком цифрових технологій і їх використання в інформаційно-комунікаційній сфері, набула ознак небезпеки, оскільки зростання складності процесів комунікації — взаємозв'язків — підвищило якість ризиків і загроз, які виявилися настільки складними і всеосяжними, що їх рівень зростає за логарифмічною прогресією порівняно з можливістю протистояти їм за допомогою норм діючого права. На цьому тлі, на нашу думку, прогресує виникнення нового виду злочинності — кібер-, тобто організованої кіберзлочинності, активна діяльність якої призвела до заходів, методів і засобів боротьби на рівні держави за такими напрямками, як-то: захист персональних даних людини; безпека інформаційно-комунікаційних ергасистем, державних структур; захист робочого середовища і технологій, ухвалення проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за кібертероризм та кіберзлочини) (реєстр. № 2328а від 10 липня 2015 року). Розширення цифрового сервісу, індивідуалізація багатьох видів послуг підвищили до критичного рівня загрозу шахрайства з боку широкого кола користувачів або провай-

дерів, а ризики витоку інформації вимагають постійної уваги держави до підвищення рівня захисту електронних інформаційно-комунікаційних систем, оскільки жоден зі способів, методів, засобів і заходів не є абсолютно надійним, а максимальний ефект досягається при об'єднанні всіх їх в єдину цілісну підсистему контролю та захисту інформації. При цьому ми вважаємо, що слід враховувати, що дана підсистема повинна створюватися паралельно з ергасистемою, починаючи з моменту вироблення загального задуму побудови і проектування останньої. Вибір кількості та змісту заходів забезпечення безпеки інформації, а також способів їх реалізації здійснюється з урахуванням наявних засобів і методів стосовно конкретної ергасистеми. Крім того, оскільки технічні методи, заходи й засоби складають лише незначну частину (близько 20%) від усіх можливих (основну частину складають організаційні), то, на нашу думку, необхідне досить суворе обґрунтування спеціально-технічних вимог до підсистеми контролю та захисту інформації від спотворення при переробці, руйнування при експлуатації, від розкриття і модифікації при несанкціонованому доступі й використанні.

Таким чином, концепція розвитку правил інформаційної безпеки ергасистеми як захищеності її інформаційних потреб є конструктивною і включає концепцію безпеки змістовної інформації в ергасистемі як захищеності інформації від спотворення, руйнування, розкриття (розголошення) і модифікації. Ми вважаємо, цю обставину необхідно враховувати при розкритті й уточненні прагматичних (прикладних) аспектів даних концепцій, забезпечуючи їх узгодженість і єдність підходів, а також при вдосконаленні інформаційного законодавства, зокрема, Закону про інформацію [12].

Констатуємо, що за таких умов загальноприйнятні норми інформаційно-комунікаційного права, на жаль, сприймаються в Україні на даний момент без належної уваги і критичного аналізу, іноді просто ігноруються, і все це на тлі досвіду досягнень науково-технічного

прогресу, який вже надав необмежені можливості урядовим і неурядовим структурам контролювати й керувати за допомогою інформаційних впливів свідомістю і поведінкою людей — і простих громадян, і президентів країн. Державні органи, безумовно, мають це робити, здійснюючи розробку загальних принципів формування загальних засад державної інформаційно-комунікаційної політики й методів її реалізації. Інформаційно-комунікаційна функція держави — тут серед існуючих інформаційних ресурсів найбільш важливе значення на державно-правовому рівні має інформаційно-стратегічний ресурс — інформаційний ресурс великомасштабної ергасистеми (корпорації, відомства, держави, коаліції держав та ін.), що визначає рівень її інформаційної безпеки. Основними компонентами інформаційно-стратегічного ресурсу на сьогодні є:

— інформаційно-керуючі системи (підсистеми) різного рівня й призначення, включно з каналами інформаційного обміну й телекомунікації, середовищем обміну інформацією, засобами збору (отримання), логічної обробки, зберігання й доставки інформації, основу яких складають радіотехнічні та інформаційно-обчислювальні системи з відповідними видами забезпечення (інформаційним, програмним, лінгвістичним тощо);

— інформація, що містить результати інтелектуальної діяльності (НДДКР, винахідництво, раціоналізація, творчість) персоналу і доступна для колективного (в тому числі й автоматизованого) використання в суспільному виробництві, включаючи її сховища (фонди, бібліотеки, інститути, центри, бази даних і знань);

— інформація обмеженого доступу, тобто інформація, яка становить державну та частково службову, комерційну, професійну, процесуальну й особисту таємницю, включаючи її носії, системи й засоби захисту;

— суспільство, персонал ергасистеми й окремі люди (людина) як інформаційні діячі.

І, все ж таки, за відсутності досконалої нормативно-правової бази під загро-

зою дедалі більше опиняються всі об'єкти критичних інфраструктур держави (енергетика, водопостачання, транспорт тощо). Інформація, яку ми вільно, іноді неприпустимо вільно, використовуємо в повсякденному житті, в цифровому форматі набуває всіх ознак зброї, стає засобом інформаційного протидіювання в руках політичних структур, релігійних сект, терористичних груп і навіть держав.

Таким чином, сама по собі робота з інформацією в цифровому форматі в світі відразу набула ознак величезної міжнародної проблеми, змусивши розглядати саме поняття «інформація» інакше — не так, як, скажімо, в античні часи. Цифрова інформація і в праві, і на побутовому рівні, сприймається дещо інакше, стаючи одним із універсальних продуктів у життєдіяльності сучасного суспільства. Світ цифрових технологій, що народжується, інтегрує в собі філософію пізнання природничих і технічних наук та догматичних норм права. У деяких ситуаціях навіть створює ілюзію щодо недовільності подальшої розбудови інформаційного суспільства, оскільки інформація в цифровому вигляді має унікальні властивості — скритність, масштабність і універсальність, що власне й дозволяє вважати її високоефективною зброєю, яка вражає і техніку, і людину з її світоглядом.

Унікальність технології блокчейн дозволила більш ефективно захистити суб'єктів обміну інформацією від загрози розкриття конфіденційної інформації й забезпечити достовірність одержуваної інформації. Це вимагає, в свою чергу, і відповідних дій щодо розвитку інформаційного права як науки і навчальної дисципліни про комунікацію в університетах. Поширення блокчейна відбувається в багатьох галузях життєдіяльності людини, як-то: фінансова, захист інтелектуальної власності, організація документообігу, електронне голосування, захист критичної інфраструктури, азартні та відеоігри тощо. В блокчейні можна зберігати дані про порушення правил дорожнього руху, видані кредити, одру-

ження, права на власність, будь-яку іншу важливу інформацію. Принцип роботи блокчейна досить простий: його можна представити як «комірну» книгу обліку, яка є у кожного учасника події і яка постійно поповнюється. Сторінки (або блоки) цієї книги одночасно зберігаються у всіх користувачів мережі, постійно оновлюються і посиляються на старі сторінки. І якщо хтось спробує обдурити систему, вирвавши або вклеївши в книгу якусь сторінку, то система відразу ж звернеться до десятків тисяч інших версій цієї книги і виявить невідповідність у структурі блоків. По суті, в цю книгу, всі блоки якої зв'язуються в єдиний ланцюжок — блокчейн, можна вписати будь-яку подію — від фінансових операцій з криптовалютою Bitcoin, Ethereum тощо до результатів голосування на виборах президента або ідентифікаційних даних. Для захисту інформації в блокчейні використовується криптографія. Завдяки своїй розподіленості, пов'язаності, підтвердженості можливості перевірки блокчейн забезпечує наступні властивості: доступність — системою можна скористатися завжди і всюди, де є Internet, оскільки відсутність постійних адміністраторів тягне за собою відсутність перерв, а розподіленість передбачає відсутність технологічних збоїв; незалежність — завдяки влаштуванню мережі користувачі не потребують будь-яких посередників у вигляді нотаріусів, юристів, банків або платіжних систем; захищеність — одного разу зроблений запис неможливо підробити або видалити.

Безумовно, особливу увагу треба приділити моніторингу й оцінці результативності і ефективності заходів технічної й технологічної політики цифровізації економіки й життя суспільства: зайнятості населення і забезпечення громадян навичками і знаннями, яких вимагає час. Сьогодні в провідних країнах світу спостерігається перехід до комплексних методів, основна мета яких — оглянути можливості цифрової трансформації державного управління і перспективи роз-

витку інформаційно-комунікаційної інфраструктури на технологічному підґрунті можливостей цифрових технологій. Стратегії впровадження цифрових технологій розробляються з урахуванням досвіду їх впровадження у військово-політичній сфері й потреб розвитку цивільної (громадянської). Саме так нормативно-правові засади їх впровадження і експлуатації легко входять у побут людини.

Таким чином, щонайпершим завданням правознавців стає проведення аналізу кейсів виховання громадян своєї країни, як-то щодо державного кібернетико-системного управління, за допомогою big data — системи «соціального кредиту». У цій системі передбачається зовнішнє управління всіма соціальними сферами діяльності людей. Інший кейс — програмування сприйняття дійсності через сервіс «активний громадянин», що формально за своїм задумом має на меті опанувати процеси артикуляції громадянами своїх думок, що в реальності за допомогою різних технологій маніпуляції іноді підміняє власні погляди й інтереси людей [13]. Іншим завданням є показати, як в Internet-сфері відбувається прояснення змісту діалогів людей як особистостей, а потім артикулюється на політичному рівні. Це служить, зокрема, й розкриттю творчих можливостей особистості.

Взагалі перед людством XXI ст. стоїть завдання практично навчитися по-новому регулювати нормами права всі інформаційно-комунікаційні відносини, які дедалі більше набувають транскордонного характеру, а тому вимагають при вирішенні узгоджених дій і глибоких знань міжнародних політичних процесів, зокрема щодо формування у своїх громадян цілісного світогляду на основні світові тенденції технологічного розвитку. Правознавці, фахівці з державного управління й інших соціально-політичних наук мають об'єднатися для обміну на відкритих платформах знаннями з політології, філософії та психології.

Список використаної літератури

1. Карр Н. Блеск и нищета информационных технологий. Почему ИТ не являются конкурентным преимуществом. Секрет фирмы. 2005. 176 с.
2. Питерс Т., Барлетта М. Тренды. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2006. 160 с.
3. Питерс Т., Уотерман Р. В поисках совершенства: уроки самых успешных компаний Америки. Альпина Диджитал, 2011.
4. Гейтс Б. Дорога в будущее. М.: Русская редакция, 1996. 312 с.
5. Бард Я., Содерквист Ж. Шкратия. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с.
6. Клейн Н. NO LOGO: Люди против брендов. М.: Хорошая книга, 2003. 624 с.
7. Нордстрем К., Риддерстрале. Караоке-капитализм. Менеджмент для человечества. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 226 с.
8. Бек У. Что такое глобализация? М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Изд-во ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
10. Цвейг, С. Мария Стюарт. Звёздные часы человечества. Новеллы и легенды. М., НФ «Пушкинская библиотека», «Аст», 2007 г. С. 307—308.
11. Соснін О. В., Гордієнко С. Г. Окремі елементи розробки нової інституціональної матриці розвитку України. Загальнонаціональний правовий тижневик «Юридичний вісник України» № 37 (1262) 13—19 вересня 2019 року. С. 12—13; № 38 (1263) 20—26 вересня 2019 року. С. 10—11.
12. Про інформацію: Закон України № 2657—XII від 2 жовтня 1992 року, чинний, поточна редакція від 21.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Дата звернення: 14.01. 2020).
13. Тоффлер А. Третья волна. М.: АСТ, 2010. 784 с.

References

1. Carr N. Glitter and the poverty of information technology. Why IT is not a competitive advantage. The secret of the company. 2005. 176 p.
2. Peters T., Barletta M. Trends. St. Petersburg: Publishing House of the Stockholm School of Economics in St. Petersburg, 2006. 160 p.
3. Peters T., Waterman R. In search of perfection: lessons from America's most successful companies. Alpina Digital, 2011.
4. Gates B. The Road to the Future. M.: Russian edition, 1996. 312 p.
5. Bard J., Soderkvist J. Scratia. Netocracy. The new ruling elite and life after capitalism. St. Petersburg: Published by the Stockholm School of Economics in St. Petersburg, 2004. 252 p.
6. Klein N. NO LOGO: People against brands. M.: Good book, 2003. 624 p.
7. Nordstrom K., Ridderstral. Karaoke-capitalism. Management for humanity. St. Petersburg: Publisher of the Stockholm School of Economics in St. Petersburg, 2004. 226 p.
8. Beck W. What is globalization? M.: Progress-Tradition, 2001. 304 p.
9. Castells M. The information age: economics, society and culture. Publishing House of the HSE, 2000. 608 p.
10. Zweig, S. Maria Stewart. Humanity's Star Clock. Novels and legends. M., NF «Pushkin Library», «Ast», 2007, pp. 307—308.
11. Sosnin OV, Gordienko SG Separate elements of the development of a new institutional matrix for the development of Ukraine. National Law Weekly Legal Bulletin of Ukraine No. 37 (1262) September 13—19, 2019. Pp. 12—13; No. 38 (1263) September 20—26, 2019. Pp. 10—11.
12. About information: Law of Ukraine No. 2657 — XII of October 2, 1992, in force, current version as of December 21, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Accessed: January 14, 2020).
13. Toffler A. Third wave. M.: AST, 2010. 784 p.

Соснин О. В. Право на інформаційну діяльність громадянина як джерело формування нової інтегрованої науки про комунікації.

Всю сукупність політико-правових, науково-освітніх і економічних відносин в суспільстві і державі поглинає в собі її інформаційно-комунікаційне простір. Сьогодні відбувається інтерпретація всіх понять різних наук, що вивчають матеріальний і віртуальний світ. В цьому процесі політична наука як соціальна не може стояти в стороні. Вона одночасно диференціює і інтегрує проблеми, які формують її структурне вміщення. На сьогодні політичну науку цікавить, як відбувається концептуалізація ідей організації глобального інформаційно-комунікаційного простору — сфер генерації, інтерпретації і споживання інформації, питання взаємодії інформаційних діячів, які в науці, освіті, економічній або політичній діяльності використовують єдину інформаційно-комунікаційну середовище.

Світ цифрових технологій, в який входить людство, — це не тільки новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а перехід існуючої політико-правової і соціально-політичної систем в нове вимірювання реальності. Поки ще не існують загальноприйнятих і гармонізованих визначень і правових дефініцій, однак імплементація цифрових технологій призначена виконати системні і цілеспрямовані дії в реалізації державної політики в сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), збільшити кількість і якість надаваних послуг, а також активізувати процеси вступлення України в європейський простір. Цифрові технології вже стрімко захоплюють плацдарми для наступу в усіх сферах життя суспільства, а цифровізація (англ. digitalization) стає трендом сучасного розвитку, однак вона буде вимагати все більш глибокої роботи по розробці всіх нових ефективних способів правового регулювання різних інформаційно-комунікаційних відносин, а також ефективного організаційно-правового забезпечення інформатизації держави.

Аналіз глобальних тенденцій розвитку людства в ХХІ ст. дозволяє утвердити, що подальше розвиток держав буде відбуватися в умовах величезних технологічних і психоемоціональних викликів і ризиків, пов'язаних з цифровим нерівномірним громадян, однак і в таких умовах вже сьогодні відбувається становлення суспільств, їх політики, військової справи і, безумовно, науки і освіти. Ризики стають фундаментом принципово нової економіки (knowledge-based economy), основою конкурентоспроможності країн, де створюються нові проривні технології надвисокого рівня (high-tech) на основі оцифрованої інформації.

Ключові слова: інформація, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційна безпека, інформаційно-комунікаційна діяльність, інформаційне простір, інформаційна війна, гуманітарні науки, наука і освітня політика, інформаційне законодавство.

Sosnin O. V. The right to information activity of citizens as the source of the establishment of a new integrated communication science.

The whole set of political, legal, scientific, educational and economic relations in society and the state absorbs its information and communication space. This is where all the concepts of the various sciences that study the material and virtual world are interpreted today. Political science as a social science cannot stand aside in this process. In turbulent conditions, it simultaneously differentiates and integrates the problems that make up its structural content. Activities of the authorities and their relations with civil society; political institutions, processes and systems; technologies of political activity and motivation of political behavior; political aspects of international relations and the problem of supranational power, everything is interested in political science, where today is the

conceptualization of ideas of organization of global information and communication space — the spheres of generation, interpretation and consumption of information, the question of interaction of information actors in science, education, economic or political activities use a single information and communication environment.

There is no doubt that the digital world we are entering is not only a new logical stage in the development of the technological sphere of humanity, but a transition of the existing political-legal and socio-political systems to a new dimension of reality. Digital technologies are already rapidly grasping the footholds for advancement in all spheres of society, and digitalization is becoming a trend in modern development, however, it will require ever more in-depth work to develop ever more effective ways of legal regulation of various information and communication relations, as well as effective organizational and legal support for informatization of the state. The complexity of this area is due to the fact that virtually all social and industrial relations have an information component, and therefore the information and legal nature are all norms of interaction in different sectors and spheres of citizens. For example, relationships that arise: in the production and dissemination of information by the media; when applying the organizational and legal mechanisms of its security; at creation and functioning of the state automated information and communication systems. Legal regulation of information relations and social production activities in the information and communication sphere (infosphere), one way or another, affect the organization of all political institutes and processes engaged in the process of creating all targeted programs to improve national, state and personal security of citizens of any country, normatively — legal acts, including laws on relations, which represent the subject of a new field of law integrated with the technical sciences — information law, which practically emerged 20—25 years.

Both political science and jurisprudence are still amorphous enough and are not actively defining the scope of their tasks, but they exist and require their decision.

Analysis of global trends in the development of mankind in the XXI century suggests that the further development of states will occur in the face of enormous technological and psycho-emotional challenges and risks associated with digital inequality of citizens, however, and under such conditions, the formation of societies and their policies is already happening today, military affairs and, of course, science and education. Risks are the foundation of a fundamentally new economy (knowledge-based economy), the basis of competitiveness in countries where new high-tech breakthrough technologies are being created based on digitized information.

The digital economy is defined as an economy based on the digital use of digital information and communication technologies (ICTs), however, they do not take into account that digital technologies of information and knowledge processing are becoming, today, the energy that conceptually changes the organization of information and communication. Areas — Areas of processing (production, interpretation, communication) and consumption of information. The information space is changing — as a sphere of interaction of information actors who use a single information environment. Traditionally, the information environment refers to the totality of information infrastructure, ICTs and tools, as well as organizational and legal structures that represent the organizational, material and legal conditions for the existence and functioning of information actors. The basis (central part) of the information environment is not only the information and communication infrastructure — a set of interconnected communications, information systems and information resources, but also the ability of countries to adequately fulfill the political and legal conditions for its development.

Key words: *information, informatization, information and communication technologies, information and communication security, information and communication activity, information space, information war, humanities, scientific and educational policy, information legislation.*